

Edward Haliżak

Nauka o stosunkach międzynarodowych – dyscyplina nauk społecznych

W opinii wybitnego polskiego socjologa Stanisława Ossowskiego w rozgraniczaniu dyscyplin naukowych stosuje się kryteria instytucjonalne i rzeczowe. W pierwszym przypadku chodzi o podział dyscyplin ze względu na takie fakty społeczne, jak: katedry uniwersyteckie, instytuty i towarzystwa naukowe, role zawodowe, wydawnictwa. W drugim przypadku bierze się pod uwagę problematykę badań, sposoby ujmowania zjawisk, aparaturę pojęciową, metody badań¹. Na takie też kryteria dyscyplinarności powołują się Robert Jackson i Georg Sørensen, kiedy posługują się terminem Nauka o Stosunkach Międzynarodowych (NoSM) w odniesieniu do dyscypliny nauk społecznych, która rozwinęła się po pierwszej wojnie światowej².

Samo pojęcie dyscypliny – NoSM (ang. Science of International Relations) zostało wprowadzone do obiegu naukowego w okresie międzywojennym przez badaczy pracujących pod auspicjami powołanej w 1919 r. przez Ligę Narodów pozarządowej organizacji Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych (fr. La Conférence permanente des hautes études internationales, ang. International Studies Conference – ISC), której powierzono misję opracowania założeń nowej dyscypliny stosunki międzynarodowe³. Na ten kluczowy aspekt związany z genealogią dyscypliny zwraca się uwagę w jednym z rozdziałów brytyjskiej *Encyklopedii stosunków międzynarodowych* gdzie formułuje się następującą opinię:

„Nauki społeczne powstały z myślą o rozwiązywaniu problemów społecznych. Dyscyplina Stosunki Międzynarodowe (ang. IR discipline) nawiązuje do tej tradycji z myślą o prowadzeniu naukowych badań nad wojnami celem zapewnienia pokoju w świecie pełnym przemocy⁴. Nawiązując do tego wydarzenia Amitav Acharya i Barry Buzan argumentują, że ponad stuletnia tradycja zinstytucjonalizowanych badań

¹ S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1983, s. 22–23.

² Zob rozdz. II *Stosunki międzynarodowe jako dyscyplina naukowa*, w: R. Jackson i G. Sorensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Wyd. UJ, Kraków 2010, s. 29

³ E. Haliżak, *Udział Polski w pracach Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelektualnej i Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych w okresie międzywojennym*, w: E. Haliżak, T. Łoś-Nowak, A. Potyrała, J. Starzyk-Sulejewska (red), *Polska w instytucjach międzynarodowych w latach 1918–2018*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2019, s. 57–81.

⁴ M. Barnett, K. Sikking, *From International Relations to Global Society*, w: *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2008, s. 76.

stosunków międzynarodowych w pełni legitymizuje ich odrębność i tożsamość jako odrębnej dyscypliny⁵.

W międzynarodowym obiegu naukowym dyscyplina ta funkcjonuje także pod nazwą „studia międzynarodowe” (ang. Study of International Relations). Stało się tak dzięki inspiracji Quincy Wrighta, który zaproponował takie określenie badań stosunków międzynarodowych w opublikowanej przez niego w 1955 roku monografii⁶. Ważną rolę w upowszechnieniu tego pojęcia odegrało powołanie w 1959 roku w USA pierwszego międzynarodowego stowarzyszenia skupiającego badaczy stosunków międzynarodowych o nazwie International Studies Association – ISA, które wydaje także wpływowe czasopismo naukowe „International Studies Quarterly”. W Wielkiej Brytanii dyscyplinę tę określa się jako „Stosunki Międzynarodowe” (ang. IR discipline) gdzie z wielkich liter pisze się nazwę dyscypliny, a z małych stosunki międzynarodowe jako sferę praktyki.

Niezależnie od nazwy własnej, najważniejsze są te aspekty, które uzasadniają traktowanie NoSM jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Spełnia ona bowiem wszystkie uznane w naukach społecznych kryteria dyscyplinarności wymienione przez S. Ossowskiego. Posiada także własną historiografię i mit założycielski. Ważnym elementem ją konstytuującym jest wspólnota epistemiczna badaczy stosunków międzynarodowych, którą tworzą pracownicy naukowci uczelni wyższych oraz ośrodków badawczych skupieni w krajowych i międzynarodowych towarzystwach naukowych, upowszechniający wyniki swoich badań w licznych, wyspecjalizowanych w problematyce międzynarodowej czasopismach naukowych.

Mając to na uwadze w rozdziale zostaną przedstawione następujące parametry dyscyplinarności NoSM: a) jej status jako dyscypliny nauk społecznych, b) obszar badawczy i przedmiot badania, c) kryteria naukowości.

1. NoSM jako dyscyplina nauk społecznych

NoSM jest dyscypliną nauk społecznych, ponieważ powstała w odpowiedzi na potrzebę badania i objaśniania ważnych aspektów świata społecznego w wymiarze

⁵ A. Acharya, B. Buzan, *The Making of Global International Relations. Origins and Evolution of IR at its Centenary*, Cambridge University Press, Cambridge 2019.

⁶ Q. Wright, *The Study of International Relations*, Appleton Century, New York, 1955.

ogólnoświatowym (globalnym)⁷. Takie ujęcie dyscypliny pojawiło się już w okresie międzywojennym, kiedy to rozpoczęła się debata na jej temat w ramach ISC. Wtedy też przyjęto, że stosunki międzynarodowe są relacjami społecznymi, które mają miejsce między narodami składającymi się z jednostek ludzkich. Antoni Deryng, profesor KUL i aktywny uczestnik konferencji organizowanych przez ISC twierdził, iż: „nauka o stosunkach międzynarodowych jest w zasadniczej mierze nauką o stosunkach między grupami jednostek, które tworzą współczesne państwa suwerenne. Jest nauką, która dąży do objaśniania społecznych relacji obywateli różnych państw a także relacji społeczeństw i państw tworzących społeczność międzynarodową”⁸. W związku z takim pojmowaniem dyscypliny ówcześni badacze utrzymywali, że socjologia – a nie nauki polityczne – dostarcza adekwatnych narzędzi badania stosunków międzynarodowych⁹.

Po II wojnie światowej Ludwik Ehrlich, aktywny uczestnik konferencji ISC, w 1947 roku przedstawił najbardziej adekwatną i uniwersalną koncepcję NoSM pisząc, iż: „nauka o stosunkach międzynarodowych zajmuje się tą najszerszą stroną współżycia ludzi, którą jest współżycie całej ludzkości, współżycie narodów”¹⁰. Podobne poglądy prezentował brytyjski badacz C.A.W. Manning, zwolennik koncepcji społeczności międzynarodowej.¹¹ To z jego inicjatywy w raporcie dla UNESCO o nauczaniu nauk społecznych na uniwersytetach wyodrębniono stosunki międzynarodowe jako oddzielną dyscyplinę nauk społecznych na równi z takimi jak: socjologia, psychologia, antropologia, ekonomia, nauki polityczne i prawo¹². Do takiej koncepcji dyscypliny odwołują się współcześnie brytyjscy badacze formułując tezę, że stosunki międzynarodowe obejmują cały międzynarodowy świat społeczny – co implikuje odwoływanie się do socjologii w ich badaniu¹³.

Również w Stanach Zjednoczonych dostrzegano potrzebę szerszych ujęć stosunków międzynarodowych. Tak więc Ernest F. Penrose formułował opinię, że

⁷ M. Boyer, R. Caprioli, E. Hanson, S. Lamy, *Vision of International Studies in a New Millennium*, „International Studies Perspective”, 2000, nr 1, s. 1–9.

⁸ A. Deryng, *Methods of Scientific Research and Methods of University Teaching Used for the Subject of International Relations*, w: A. Zimmern, op. cit., s. 52–53.

⁹ W. Landecker, *The Scope of Sociology of International Relations*, „Social Force”, 1938, nr 2, s. 176.

¹⁰ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Kraków 1947, s. 2.

¹¹ H. Suganami, *C.A.W. Manning and the Study of International Relations*, „Review of International Studies”, 2001, 27, s. 95–118.

¹² C.A.W. Manning, *The University Teaching of Social Sciences. International Relations*, UNESCO, Paris 1954.

¹³ M. Albert, B. Buzan, *International Relations theory and the “Social Whole”: Encounters and gaps between IR and Sociology*, „International Political Sociology”, 2013, nr 2, s. 117–135.

są one najważniejszą dziedziną ludzkiej aktywności, sprawą życia i śmierci całego gatunku ludzkiego w świecie¹⁴, a Charles A. McClelland, nawiązując do tej myśli, pisał że: „stosunki międzynarodowe należy definiować jako badanie wszelkiego rodzaju wymiany, transakcji, kontaktów, przepływu informacji i myśli i towarzyszące temu reakcje zachowań mające miejsce między oddzielnie zorganizowanymi społeczeństwami”¹⁵. Istotnym przełomem w dyskusji o statusie NoSM był artykuł Stanleya Hoffmanna, opublikowany w 1977 roku. Stwierdził w nim, iż ta nowa wyłaniająca się dyscyplina ma charakter amerykańskiej nauki społecznej¹⁶. Ideę tę upowszechnił Steve Smith w artykule poświęconym rozwojowi tej dyscypliny¹⁷. Badacze z USA utrzymują, że NoSM jako dyscyplina nauk społecznych charakteryzuje się stosowaniem rygorystycznych naukowych procedur, takich jak: a/ formułowanie empirycznie weryfikowalnych teorii, b/ odkrywanie empirycznie uzasadnionych regularności i praw¹⁸.

Współcześnie społeczną naturę dyscypliny przewodniczący ISA w latach 2019-2020 profesor Cameron Thies z USA uzasadnia następująco: „w badaniach stosunków międzynarodowych musimy się skupić na podstawowych strukturach społecznych, które determinują nasze codzienne doświadczenie oraz konstytuują globalność w postaci takich problemów, jak narody, klasy, rasy, płeć”¹⁹.

O statusie NoSM jako dyscyplinie nauk społecznych zaświadczają także założenia najważniejszych teorii:

A) realizmu, który ma swoje źródła w badaniu zachowań ludzi i przywódców państw / ang. human nature realism)²⁰;

B) neo-liberalizmu, w którym podkreśla się znaczenie jednostek i grup społecznych w kreowaniu transnarodowych form współpracy oraz wiarę w postęp i racjonalizm ich działania²¹;

¹⁴ E.F. Penrose, *The Revolution in IR*, Humanities Press, New York 1965.

¹⁵ Ch.A. McClelland, *The Social Sciences. History and International Relations*, w: J. Rosenau (ed), *International Politics and Foreign Policy*. The Free Press of Glencoe, New York 1969, s. 24.

¹⁶ S. Hoffmann, *An American Social Science :International Relations*, „Daedalus”, 1977, nr 3,s. 41–60.

¹⁷ S. Smith, *Paradigm dominance in International Relations. The Development of International Relations as a Social Science*, „Millennium. Journal of International Studies”, 1987, nr 2, s. 189–206.

¹⁸ J. Frieden, A. Lake, *International Relations as a Social Science: Rigor and Relevance*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science”, July 2005, s. 1.

¹⁹ C. Thies, *Multiple Identities and Scholarship in International Studies: 2019 Presidential Address*, „International Studies Quarterly”, 2020, 64, s. 264.

²⁰ K. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, Columbia 1959.

²¹ B. Jahn, *Liberal Internationalism: From Ideology to Empirical Theory-And Back Again*, „International Theory”, 2010, nr 3, s. 226–254.

C) teorii krytycznych, które podejmują problem nierówności w stosunkach międzynarodowych i wykluczenia w nich jednostek, grup społecznych i narodów²²;

D) „szkoły angielskiej” stosunków międzynarodowych (ang. English School), która odwołuje się do społecznych treści stosunków międzynarodowych jakie łączą, a nie dzielą społeczeństwa, takie jak: normy, wartości, instytucje, wspólna kultura²³.

E/ W największym jednak stopniu społeczny status dyscypliny podkreśla konstruktywizm. Wedle jednego z inspiratorów tej teorii, Nicholasa Onufa, stosunki międzynarodowe są światem społecznym tworzonym przez ludzi²⁴. Alexander Wendt zaproponował „społeczną teorię stosunków międzynarodowych”, którą oparł na założeniu, mówiącym że kluczowe aspekty świata społecznego, tj. materializm i idealizm, indywidualizm i holizm stanowiące ontologię (czyli to, co istnieje w rzeczywistości) są podstawą badań stosunków międzynarodowych²⁵.

2. Kryteria dyscyplinarności NoSM

Uznanie NoSM jako nauki społecznej skłania naturalnie do zadania pytania o jej dyscyplinarną odrębność i rozłączność w stosunku do innych dyscyplin nauk społecznych. Nauki społeczne wyłoniły się w XIX wieku z filozofii moralnej, a ich powstanie było związane z potrzebą specjalizacji w badaniach poszczególnych aspektów świata społecznego.

Przyjmuje się, że dyscypliny naukowe są strukturami społecznymi tworzonymi z myślą o badaniu i nauczaniu które określa się mianem kognitywnych struktur w ramach których określa się problematykę badań.²⁶ Ich zewnętrznym przejawem jest epistemiczna wspólnota badaczy której znaczenia dla formowania się tożsamości danej dyscypliny nie sposób nie docenić. Mówi o tym następująca opinia: „Badacze rutynowo opowiadają sobie nawzajem i w swoim środowisku historię na temat powstania ich dyscypliny ,jak ewoluowała w czasie i jak oni się do tego odnosili.

²²J. Donnelly, *Sovereign Inequalities and Hierarchy in Anarchy*, „European Journal of International Relations”, 2006, nr 2, s. 139–170.

²³B. Buzan, *The English School: an underexploited resources in IR*, „Review of International Studies”, 2001, 27, s. 471–488.

²⁴N. Onuf, *World of our Making: Rules and Rule of Social Theory and International Relations*, Univ. of California Press, Columbia 1989.

²⁵A. Wendt, *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wyd. Scholar, Warszawa 2008, s. 35–36.

²⁶D. Truman, *Disillusion and Regeneration: The Quest for for Discipline*, *The American Political Science Review* 1965,nr.4, s. 869.

Są to konstytuujące daną dyscyplinę mitologie [...] Pełnią one liczne legitymizujące funkcje i porządkują problem postępu naukowego i eliminacji zbędnych idei. Są siłą napędową dyscyplinarnej tożsamości i ułatwiają delimitację i uzasadnianie granic dyscypliny oraz kształtują samoświadomość badaczy”.²⁷

Mając powyższe na uwadze możemy wyodrębnić następujące kryteria dyscyplinarnej odrębności NOSM .

Pierwszym i najważniejszym jest mit założycielski dyscypliny. W bogatej literaturze przedmiotu na ten temat wskazuje się na dwa wydarzenia określane mianem mitów założycielskich, które przyczyniły się do powstania NOSM. Były to:

a/ Traktat Westfalski z 1648 roku, który zapoczątkował praktykę rozróżniania między wewnętrzną i zewnętrzną sferą aktywności państwa a tym samym ich rozłącznych badań oraz

b/ decyzja Ligi Narodów z 1919 roku o utworzeniu nowej dyscypliny naukowej²⁸

NoSM jako dyscyplina naukowa powstała jako autonomicznie rozwijająca się praktyka badawcza. Na tę specyfikę genealogii dyscypliny zwraca uwagę Stefano Guzzini pisząc, że o jej powstaniu zadecydowała bogata tradycja praktyki i wiedzy dyplomatycznych i wojskowych elit²⁹. Została ona zapoczątkowana już w starożytności obserwacją i opisami rozwijających się relacji między społecznościami ludzkimi oraz władcami państw i imperiów terytorialnych. Liczne prace z historii dyplomacji i prawa międzynarodowego są użytecznym źródłem wiedzy o tym, jak kształtowały się na przestrzeni dziejów relacje między władcami państw i mocarstw terytorialnych³⁰. Punktem zwrotnym w tym procesie były decyzje podjęte przez amerykańskich i brytyjskich negocjatorów po zakończeniu konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku o zorganizowaniu naukowych badań stosunków międzynarodowych, rozumianych jako: „wspieranie i ułatwianie naukowych badań kwestii międzynarodowych, promowanie wymiany informacji i idei na ten temat oraz przyczynianie się do lepszego poznania punktów widzenia innych narodów i ludzi”³¹. To kluczowa data wyznaczająca początek zinstytucjonalizowanych badań stosunków międzynarodowych pod auspicjami pozarządowej naukowej instytucji ISC, która przyczyniła do powstania

²⁷ D. Bell, *Writing the World: Disciplinary and Beyond*, International Affairs, 2009, nr. 1, s. 5

²⁸ B. de Carvalho, H. Leira, J. Hobson, *The Big Bangs in IR: The Myth that Your Teachers Still Tell you about 1648 and 1919*, Millennium. Journal of International Studies, 2011, nr. 1, s. 735-758

²⁹ S. Guzzini, *The Ends of International Relations Theory: Stages of Reflexivity and Modes of Theorizing*, „European Journal of International Relations”, 2013, nr 3, s. 524.

³⁰ S. Nahlik, *Narodziny nowożytnej dyplomacji*, Ossolineum, Kraków–Wrocław, 1971.

³¹ M. Riemens, *International academic cooperation on international relations in the interwar period: the International Studies Conference*, „Review of International Studies”, 2011, 37, s. 214.

pierwszej wspólnoty badaczy stosunków międzynarodowych.³² prowadzącej w następnych dekadach dyskurs o tożsamości NOSM³³

W latach 50-tych XX wieku Q. Wright jako pierwszy zauważył, że rozwój badań stosunków międzynarodowych miał autonomiczny charakter i polegał na syntezie dorobku innych dyscyplin.³⁴ W następnych dekadach ten trend jeszcze bardziej się umocnił będąc inspirowany endogenicznymi przesłankami poznawczymi jak i praktycznymi i obejmował następujące etapy:

A) Wielodyscyplinarny etap w badaniu stosunków międzynarodowych z wykorzystaniem dorobku różnych dyscyplin naukowych.

B) Transdyscyplinarny etap -badanie stosunków międzynarodowych za pomocą teorii i metod, które wykraczają poza zbiór dotychczasowych dyscyplin.

C) Neodyscyplinarność – instytucjonalizacja nowej praktyki badawczej i profesjonalizacja w tworzeniu nowej wiedzy³⁵.

Przejawem dyscyplinarnej instytucjonalizacji NOSM jest powstanie sieci profesjonalnych czasopism naukowych poświęconych badaniu stosunków międzynarodowych³⁶ oraz programów nauczania w uczelniach wyższych. Tworzenie wyspecjalizowanych w badaniu i dydaktyce instytutów i wydziałów uniwersyteckich (zapoczątkowane już w 1919 roku) a także placówek badawczych i międzynarodowych stowarzyszeń naukowych takich jak: International Studies Association – ISA, European International Studies Association – EISA, World International Studies Committee – WISC. W Polsce Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych (PTSM).

Drugim istotnym kryterium identyfikacji dyscyplinarnej odrębności NOSM jest określenie przedmiotu badania (ang. subject matter).³⁷ Najczęściej polega to na przyjmowaniu operacyjnych definicji stosunków międzynarodowych, które zawierają różne treści.

³² S. Wertheim, L. Turnes, J. Parma, *The Birth of Global Knowledge: Intellectual Network in the Crisis 1919-1939*, *International politics*, 2018, 55, s. 727-733

³³ Zob. na ten temat: F. Grenier, H. Turton, P. Beaulieu-Brossard, *The Struggle over the Identity of IR: What is at Stake in the disciplinary debate within and Beyond Academia?*, „*International Relations*”, 2015, nr 2, s. 242– 269, B. Leeds, A. Tickner, C. Wight, J. de Alba-Ulloa, *Forum: Power and Rules in the Profession of International Stud* 267–289.

³⁴ O. Wright, op. cit., s. 36.

³⁵ P. Alto, V. Harle, S. Moio (eds), *International Studies. Interdisciplinary Approaches*, Palgrave–Macmillan, New York 2011, s. 22–24.

³⁶ M. Lohaus, *Who Published Where? Exploring the Geographic Diversity of Global IR Journal*, *International Studies Review* 2021, 23, s. 645-669

³⁷ Zob. . Albert, B. Buzan, *On the subject matter of international relations*, „*Review of International Studies*”, 2017, nr 5, s. 898–917.

Zasadnicze znaczenie w tym względzie zdaniem Andrzeja Gałganka ma analityczne rozróżnienie między sferą wewnętrzną państwa a międzynarodową i/ lub międzynarodowością.³⁸ Potrzeba takiego rozróżnienia wyniknęła z Traktatu Westfalskiego o czym wcześniej wspomniano ale najważniejszą rolę w tym względzie odegrał brytyjski filozof i prawnik Jeremy Bentham który w jednej z publikacji z 1789 roku wprowadził do obiegu naukowego termin „międzynarodowy” (ang. International), za pomocą którego określił nim tę sferę aktywności państw, która nie podlega regulacjom prawa wewnętrznego, lecz dziedzinie prawa narodów.³⁹

W konceptualizacji przedmiotu badania NoSM pionierską rolę odegrało wydawane w latach czterdziestych XIX wieku we Francji pierwsze w historii badań stosunków międzynarodowych czasopismo naukowe noszące tytuł: „L’International”. Autorzy zamieszczanych tam artykułów, pozostając pod wpływem pozytywistycznej filozofii Augusta Comte’a jako pierwsi podjęli problem określenia przedmiotu badań tej nowej dziedziny i jednoznacznie opowiedzieli się za formułą stosunków międzynarodowych, uwzględniającą interakcje o społecznym, kulturowym i ekonomicznym charakterze, odrzucając państwowo-centriczne ujęcia jako nieadekwatne⁴⁰.

Problem identyfikacji przedmiotu badań NoSM został podjęty po I wojnie światowej przez ISC, której jak wiadomo powierzono mandat opracowania założeń nowej dyscypliny – stosunki międzynarodowe. Podsumowaniem prac Komisji była publikacja (raport) z 1939 roku. Przyjęto w nim szeroką koncepcję przedmiotu badania i nauczania stosunków międzynarodowych, obejmującego międzynarodowe aspekty świata społecznego⁴¹. Wielki wkład w tę debatę wniósł profesor Antoni Deryng który już w 1936 roku zaproponował definicję przedmiotu badania stosunków międzynarodowych opublikowaną w pierw we francuskim czasopiśmie naukowym na którą kilkanaście lat później powołał się Hans Morgenthau, przytaczając jej treść w następującym brzmieniu:

³⁸ A. Gałganek, *Historia stosunków międzynarodowych. Nierówny i połączony rozwój*. T.1 Idee, Wyd. Elipsa, Warszawa 2013, s.129-138.

³⁹ H. Suganami, *A Note on the Origin of the World: International*, „British Journal of International Studies”, 1987 nr 3, s. 231.

⁴⁰ T. Davies, *„L’International: The World’s First International Journal and the Possibilities and Limits of International Studies*, „International Studies Perspective”, 2020, 07, s.1–19.

⁴¹ A. Zimmermann, op. cit., s. 5–16.

“It is somewhat in the order of the contemporary history of nations covering all fields: economics, trade, exchange, movement of production, of goods, of currency, as well as politics or culture [...]. The factor uniting the problems which form the science of international relations is their international character, that is to say, the which is created among all domains of social life, when it that life transgress the limits of one single nations and influences the relations among nations”⁴².

Dzisiaj obszar badawczy NoSM denotuje tak obszerny katalog treści znaczeniowych że systematyzuje się je poprzez wyodrębnianie następujących subdyscyplin:

- a) badanie polityki zagranicznej państwa
- b) studia regionalne i globalne
- c) międzynarodowe studia bezpieczeństwa
- d) instytucje międzynarodowe
- e) międzynarodowa ekonomia polityczna
- f) socjologia i antropologia stosunków międzynarodowych
- g) historia i historiografia stosunków międzynarodowych

W debacie o przedmiocie badania NoSM chodzi nie tylko o ukazanie treści go konstytuujących ale również o rozłączności w stosunku do innych dyscyplin. Model delimitacji poszczególnych nauk społecznych zaproponowany przez Ch. McClellanda oparty na dwóch kryteriach: a) głównej koncepcji analitycznej danej dyscypliny, b) jej strukturalnej podstawy jest naszym zdaniem optymalnym analitycznym narzędziem rozwiązania tego problemu.

W tabeli 1 przedstawiono delimitację dyscyplin nauk społecznych w oparciu o ten model z uwzględnieniem NoSM którą w porównaniu do innych dyscyplin identyfikują: a/ strukturalna podstawa dyscypliny w postaci dwóch konstytuujących ją kategorii: „społeczności międzynarodowej” i „systemu międzynarodowego”, b/ „międzynarodowości” jako głównej koncepcji analitycznej definiującej przedmiot dyscypliny.

⁴² H. Morgenthau, *Area Studies and the Study of International Relations*, International Science Bulletin, 1952, nr 4, s. 648.

Tabela 1

Kryteria identyfikacji przedmiotu dyscyplin nauk społecznych.

Dyscyplina	Główna koncepcja analityczna	Strukturalna podstawa
Historia	czas	wydarzenie
Geografia	miejsce	obszar
Nauka o polityce	władza	państwo
Ekonomia	ograniczone zasoby	rynek
Socjologia	zachowania społeczne	system społeczny
Antropologia	kultura	system kultury
Psychologia	osobowość	jednostka
Nauka o stosunkach międzynarodowych	międzynarodowość	Społeczność międzynarodowa/system międzynarodowy/

Źródło: opracowano na podstawie: Ch. McClelland, *The Social Sciences. History and International Relations*, w: J. Rosenau, op. cit., s. 26.

3. Właściwości dyscypliny NoSM

Badacze stosunków międzynarodowych zadają pytania oto w jakim stopniu i dlaczego dyscyplina w ramach której realizują badania spełnia kryteria naukowości? Pojawiły się one już w okresie międzywojennym kiedy tworzoną od podstaw dyscyplinę pod auspicjami ISC nazwano nauką o stosunkach międzynarodowych co wyrazem przekonania, że można je badać za pomocą ustalonych naukowych procedur. Colin i Miriam Ellman, utrzymują, że podstawą naukowości jest nie tylko wiara w możliwości nauki ale także powtarzalność oraz cykliczność zjawisk i procesów międzynarodowych dzięki czemu możliwe jest formułowanie prawidłowości na ich temat.⁴³ Martin Hollis i Steve Smith, autorzy ważnej monografii z metodologii badań stosunków międzynarodowych sformułowali opinie mówiącą o tym, że od 1919 roku w

⁴³ C. Elman, M. Elman, *The Role of History in International Relations*, „Journal of International Studies”, 2008, 37, s. 357-364.

świadomości badaczy utrwałała się idea integralnej dyscypliny spełniającej kryteria naukowości⁴⁴. Potwierdzeniem takiego statusu dyscypliny jest odwoływanie się przez badaczy stosunków międzynarodowych do zasad filozofii nauki takich jak monizm-dualizm i pozytywizm- post-pozytywizm oraz do meta-teoretycznych kategorii jak ontologia, epistemologia i metodologia. Dowodzi tego wydawanie specjalistycznego czasopisma naukowego „International Studies in the Philosophy of Science”.

Badaczem, który jako pierwszy podjął problem naukowości badań stosunków międzynarodowych był H. Morgenthau⁴⁵. Wkrótce potem Q. Wright sformułował pogląd o tym, że niezbędnym warunkiem badań stosunków międzynarodowych jest odwołanie do zasad filozofii nauki⁴⁶, a David Singer postulował, aby opracować zasady teoretyzowania⁴⁷. Odwoływanie się do zasad filozofii nauki ma już ugruntowaną tradycję w NoSM i przesądza o jej naukowym statusie ponieważ zdaniem Andrzeja Gałganka wpływa to na sposoby teoretyzowania o jej przedmiocie i rozumieniu prawomocności wytwarzanej wiedzy, a także na wybory metodologiczne⁴⁸.

Z punktu widzenia założeń filozofii nauki NoSM charakteryzuje się teoretyczno-metodologicznym dualizmem.

Po pierwsze, jest nauką pozytywną. Takie podejście opiera się na założeniu mówiącym, że empiryczna rzeczywistość jest niezależna od idei i przekonań badacza, co sprawia, że jest możliwe objaśnienie w duchu filozofii pozytywizmu, czyli tworzenia wiedzy wolnej od sądów wartościujących, spełniających kryteria prawdy koherencyjnej, pragmatycznej i konsensualnej⁴⁹. NoSM jest systemem indukcyjno-dedukcyjnym, to jest takim, gdzie: „obserwacja prowadzi do hipotezy, która wyzwala etap zbierania danych dla jej potwierdzenia lub odrzucenia [...]. Celem tych operacji jest zbudowanie systemów indukcyjno-dedukcyjnych, funkcjonujących w ten sposób,

⁴⁴ M. Hollis, S. Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, Oxford 1991, s. 16; zob. także: R. Little, *International Relations and the Methodological Turn*, „Political Studies”, 1991, XXXIX, s. 463–478.

⁴⁵ H. Morgenthau, *Area Studies and the Study of International Relations*, „Social Science Bulletin” 1952, nr 4, s. 647–655.

⁴⁶ Q. Wright, op .cit.

⁴⁷ D. Singer, *Theorising, about Theory in International Relations*, „The Journal of Conflict Resolution” 1960, nr 4, s. 431–442.

⁴⁸ A. Gałganek, *Metateoria w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Stosunki Międzynarodowe=International Relations, 2017, nr 4, s. 87–107. Idem *Filozofia Nauki o Stosunkach Międzynarodowych*.

Ontologia.Epistemologia.MetodologiaWyd. Universitas,Krakow 2021

⁴⁹ E. Haliżak, *Problem postępu naukowego w badaniach stosunków międzynarodowych*, w: F. Gawrycki i inni (red.), *Re-Wizje i Re-Orient-acje. Myśl pozaeuropejska w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Wyd. UW, Warszawa 2012, s. 244–268.

że w obrębie określonego obszaru badań wszystkie wydedukowane zdania zostają potwierdzone, a wszystkie potwierdzone zdania dadzą się wydedukować⁵⁰. Jest to wyrazem przekonania, że NOSM posiada przewagę komparatywną nad innymi dyscyplinami nauk społecznych, nauk o polityce nie wyłączając, że oferowane przez nią teorie i modele analityczne umożliwiają objaśnianie zdarzeń (funkcja eksplanacyjna), a te z kolei umożliwiają podejmowanie działań korygujących (funkcja prognostyczna).⁵¹

Po drugie, jest nauką retoryczną⁵² i/lub dyskursywną⁵³, gdzie istota badania polega na zrozumieniu i interpretacji zjawisk i procesów międzynarodowych. Takie podejście badawcze jest oparte na wywodzącej się z filozofii nauki koncepcji monizmu, która mówi, iż badacz jest częścią świata społecznego, a jego praca badawcza jest ściśle powiązana ze społeczną rzeczywistością.⁵⁴

Spór między tymi dwiema koncepcjami NoSM jest siłą napędową jej rozwoju, rozumianego jako kumulacja wiedzy i postępu naukowego⁵⁵. Oddziałuje on także na wybór metod badania w tej dyscyplinie. Ci którzy opowiadają się za koncepcją pozytywistyczną, preferują metody ilościowe, natomiast zwolennicy interpretacjonizmu preferują metody jakościowe. W badaniach stosunków międzynarodowych metodologia pozytywistyczna dominuje w USA i Chinach podczas gdy badacze w Europie preferują ujęcia interpretatywne.⁵⁶

Po trzecie NoSM, jest nauką społeczną zorientowaną teleologicznie, to znaczy ukierunkowaną na realizację określonych wartości. Taka jej strukturalna cecha ujawniła się już w okresie międzywojennym kiedy ustalono, że jej celem miało być inicjowanie badań i nauczanie stosunków międzynarodowych w uniwersytetach i

⁵⁰ J. Kądziela, op. cit., s. 91.

⁵¹ T. Dunne, L. Hansen, C. Wight, *The End of International Relations Theory*, „European Journal of International Relations”, 2013, nr 3, s. 420.

⁵² M. Kornprobst, *International Relations as a Rhetorical Discipline: Toward (Re-)Newing Horizons*, „International Studies Review”, 2009, vol 11, nr 1, s. 87–108

⁵³ J. Miliken, *The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods*, „European Journal of International Relations”, 1999, nr 2, s. 225–254.

⁵⁴ X. Kurowska, B. Bliessenman de Guevara, *Interpretive Scholarship in Contemporary International relations*, w:

L. Curini, R. Franzese (eds.), *The SAGE Handbook of Research Methods in Political Science and Political Relations*, Sage, London 2020, s. 1221–1240.

⁵⁵ Zob. C. Elman, M. Elman (eds), *Progress in International Relations Theory*, MIT Press, Cambridge, 2003; D.

Geller, J. Vasques, *The Construction and Cumulation of Knowledge in International Relations*, „International Studies Review”, 2004, 6, s. 1–6.

⁵⁶ Yog-Soo Eun, To What Extent Is Post-positivism “practised” in International Relations? Evidence from China and USA, *International Political Science Review*, 2017, nr.5, s.593-607.

instytutach badawczych z myślą o przewyciężaniu negatywnych uprzedzeń i stereotypów jako źródeł zagrożeń pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.. Przed laty polski badacz Joachim Kądziela tę cechę dyscypliny zdefiniował następująco: „Dążymy do zbadania wartości W (wartość lub zespół wartości związany ze zmienną zależną) i pytamy, jaka sytuacja (uwarunkowania i wartości związane ze zmienną niezależną) zaistniała dla W?”⁵⁷. Wedle autora tej koncepcji najważniejszą wartością (zmienną zależną) w badaniach stosunków międzynarodowych jest pokój a zmienną niezależną wszystko to, co go warunkuje⁵⁸. To pozwala określić NoSM jako naukę stosowaną o czym zaświadcza wspieranie przez rządy badań stosunków międzynarodowych.

Podsumowanie

NoSM jest odrębną dyscypliną nauk społecznych ze względu na posiadanie własnego języka dyscypliny, uzgodniony przedmiot badania oraz zasady teoretyzowania wywodzące się z filozofii nauk .O jej dyscyplinarnej tożsamości przesadza to, że nie powstała ona z podziału danej dyscypliny ale ukształtowała się w procesie endogenicznego rozwoju począwszy od etapu wielodyscyplinarności w którym najpierw odwoływano się do dorobku prawa międzynarodowego i historii dyplomacji aż do stanu pełnej dyscyplinarności z własnym systemem teorii stosunków międzynarodowych.

Wedle kryteriów filozofii nauki NoSM jest nauką empiryczną i dyskursywną zarazem ukierunkowaną na objaśnianie i interpretowanie rzeczywistości międzynarodowej wedle naukowych reguł.

NoSM jest przede wszystkim nauką stosowaną, w ramach której badania są realizowane z myślą o ich praktycznym zastosowaniu w polityce zagranicznej państw, funkcjonowaniu organizacji międzynarodowych, zapewnianie bezpieczeństwa. Jest także nauką normatywną, która na podstawie przyjętego katalogu norm i wartości formułuje wizje i koncepcje polityki zagranicznej, bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, ładu międzynarodowego, współpracy i globalnego zarządzania.

⁵⁷ J. Kądziela, *Badania nad pokojem .Teoria i jej zastosowanie*, Wyd. OSS , Warszawa 1974, s. 94.

⁵⁸ Tamże, s. 96.